

TÜRKİYE’DE NAMUS OLGUSUNA BAKIŞ: SOSYOLOJİK VE HUKUKİ ANALİZ

Sümeyye DEMİRCİOĞLU*

Öz

Namus; yüzyıllardır tartışılan, herkesin ve her toplumun kendince yorumladığı, çeşitli değerler yüklediği soyut kavramlardan biridir. Modernite eleştirisi bağlamında namus kavramının olumsuz anlamlar içeren bir kavram haline getirildiği ifade edilebilir. Bu anlamda, bu çalışmada; namusun ne olduğu, namusun Türkiye toplumu özelinde olumsuz anlam muhteva etmesinin neden kaynaklandığı, namus kavramına dair yapılan çalışmaların bütüncül açıdan ele alınıp alınmadığı gibi konular ilk olarak ele alınmıştır. Ayrıca namusun cinayetlerle birlikte anılmasının arkasında yatan nedenler, “namus cinyeti” kavramsallaştırmasının ne derece kabul edilebilir olduğu, namusun cinayet gerekçesi ile işlendiği durumlarda hukuki düzenlemelerin bu noktadaki uygulamalarına değinilmiştir. Bu çalışma, namus kavramı üzerinden kültür ve literatür analizini içermektedir. Araştırma sonucunda ataerkil sistemin ve modernliğin yeniden ürettiği namus mefhumunun; erkek ve kadın için olumlu ve olumsuz yanlarının olduğu, namus cinayetlerinin yalnızca doğu toplumlarına özgü olmadığı, dinin namus cinayetlerine gerekçe olamayacağına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Namus, Algı, Toplum, Hukuk, Cinayet.*

OVERVIEW OF HONOR IN TURKEY: SOCIOLOGICAL AND LEGAL ANALYSIS

Abstract

Honor; It is one of the abstract concepts that has been discussed for centuries, interpreted by everyone and every society, and loaded various values. In the context of modernity criticism, it can be stated that the concept of honor has been transformed into a concept containing negative meanings. In this sense, in this study; what is the honor, the honor society of Turkey to special content in the negative sense of why the weld, which was received dealt with issues such as the work done on the holistic concept of honor is taken as the first. In addition, the reasons behind the mention of honor together with murders, to what extent the conceptualization of "honor killing" is acceptable, and the applications of legal regulations at this point in cases where honor is committed on the grounds of murder are mentioned. This study includes an analysis of the culture and literature through the concept of honor. As a result of the research, the concept of honor reproduced by the patriarchal system and modernity; It has been found that there are positive and negative aspects for men and women, honor killings are not peculiar to eastern societies, and religion cannot justify honor killings.

Keywords: Honor, Perception, Society, Law, Murder.

1. GİRİŞ

Aristo'nun deyimiyle "sosyal bir varlık" olan insanın diğer kişilerle düzen ve denge içerisinde hayatını sürdürebilmesi için toplumsal kurallara ihtiyacı vardır. Toplumsal kurallar, din, toplum veya devlet tarafından oluşturulabilmektedir. Kuralların kaynağı ilahi ise, dini kurallar, toplumsal ise ahlaki kurallar, yaptırımını devletten alıyorsa hukuk olarak adlandırılmaktadır. Örneğin, insan öldürmek; dini olarak günah, ahlaken ayıp, hukuken ise suç kabul edilmektedir. Bütün din ve kanunların korumakla yükümlü olduğu iki temel ilke ise namus ve can güvenliğidir. Namus ve can güvenliğinin sağlanmadığı toplumlarda, tecavüz ve cinayetlerini önleme imkânı zorlaşmaktadır. Bu sürecin sonunda mafya, anarşi

gibi hukuki düzlemin dışındaki durum ve mekanizmalar tarafından yönetilen bir toplum oluşabilmektedir. Dolayısıyla böyle toplumlar, kargaşa ve anarşinin hâkim olduğu bir düzenin egemenliği altındadırlar. Bu noktadan hareketle namus olgusunun varlığı ve düzeni sağlaması açısından önemli olduğunu ancak günümüzde kişilerin algılamaları ve kültürel etkenlerle birlikte kargaşa ve çatışma içeren bir toplumu beslediğini ifade edebiliriz (Çiğdem, 2017: 85).

Diğer yandan bir sorunun nasıl kavramsallaştırıldığı da sorunun çözümü için önemli bir unsurdur. Töre ve namus kavramlarının olumlu anlamlar içerdiği varsayımından hareketle merak edilen konulardan biri cinayet gibi olumsuz bir olay ile nasıl ilişkilendirildiğidir. Özellikle töre kavramının cinayetin yanında kullanılmasının, bireysellik, düşünme mekanizması ve şahsiyet gibi kavramların az geliştiği, bireyin tek başına grup veya topluluktan ayrı düşünülduğünde bir anlam ifade etmediği, feodal veya kan bağı ile birbirine bağlı bireylerin yaşamını sürdürdüğü bölgelerde görülen bir problem olabileceğini düşündürmektedir. Bu tarz bir algılama türüne Türkiye özelinde bakıldığında, sorun Doğu bölgesinde yaşayan kişilerin, Avrupa tarafından bakıldığında ise Müslüman göçmenlerin sorunu olarak görülmektedir. Oysaki bölgesel farklılıklar görülüyor olsa da kadına şiddet olgusunun özü bölgesel, dini unsurlardan bağımsız evrensel bir olgu olarak değerlendirilmelidir (Doğan, 2016: 125).

Bu bilgiler ışığında bu çalışmada; namus kavramının olumlu ve olumsuz tanımı, namusun toplum tarafından üretildiği düşünülduğünde, nasıl ortaya çıktığı ve toplumsal cinsiyet ile olan ilişkisi, algılanan namusun sosyo-demografik özelliklere göre ne şekilde değiştiği gibi sosyolojik başlıklar ele alınmıştır. Devamında namusun cinayet gerekçesi olmasının nedenleri ve hukuki düzenlemelerin namus bahanesiyle işlenen cinayetleri ne yönde etkilediği ele alınmaya çalışılmıştır. Çalışma; tarihi, sosyolojik ve hukuki incelemeleri kapsamaktadır.

2. YÖNTEM

Türkiye’de namus kavramının, sosyolojik, hukuki ve dini anlamına ulaşmak amacıyla literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen literatür çalışması ile namus kavramına yönelik kavramsal bir çerçeve ve kronolojik bakış açısı oluşturmak hedeflenmiştir. Araştırma verileri doküman incelemesi yöntemiyle derlenmiştir. Doküman analizi, çalışmada araştırması amaçlanan olgular hakkında yazılı dosyaların analizini içermektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

Araştırmanın cevap aradığı sorular ise şu şekildedir:

- 1.Namus nedir?
- 2.Namus; doğruluk, dürüstlük kanun anlamlarını içerirken nasıl oldu da kadın bedeni ve cinselliği ile ilişkili bir kavram haline geldi?
- 3.Namusun genel olarak kadın bedeni üzerinden tanımlanmasının nedeni nedir? Cinsiyetçi yaklaşımın dinamikleri nelerdir?
- 4.Türkiye’de namus algısı sosyo-demografik özelliklere göre değişiyor mu?
- 5.Toplumsal cinsiyet ve namus arasındaki ilişki nedir?
- 6.Namus cinayetlerine yönelik hukuki düzenlemeler, cinayetleri teşvik edici mi önleyici nitelikte mi?
- 7.Dinin namus ile ilişkisi nedir? Namus cinayetleri din ile ilişkilendirilebilir mi?

3. HAKİKİ NAMUS VE ALGILANAN NAMUS

Bu başlık altında namusun tanımı, İslami ve Batı bakış açısından değerlendirilmeye çalışılacaktır. Grekçe’de kanun, kural anlamlarına gelen “nomos”, Arapçaya “nâmûs” olarak geçmiştir. Ancak bazı Arapça lügatlerde kelimenin “gizli bir şeyi ifade etmek, sır saklamak” gibi anlamları içeren bir isim olduğu; “sır ortağı, saklanılan yer” anlamlarına geldiği de ifade edilmektedir (Aydın, 2006). Doğubilimciler tarafından bir diğer anlamının ise “Cebrail-Nâmûs-u Ekber” ve “Tevrat, Peygamberlerin şeriatı” olduğu çeşitli kaynaklarda ifade edilmektedir (Aydın, 2003). Aydın (2003) çalışmasında doğubilimcilerin iddialarından biri olan namus’un; Cebrail anlamında değil de, Tevrat’ın Yunanca karşılığı olan “nomos” anlamı olduğunu desteklemektedir. Aynı zamanda birçok İslami kaynağa başvurulduğu, namusun İslami literatürde Cebrail’in genel ismi olduğu iddialarının doğruyu yansıtmadığı ve namusun çeşitli anlamlarının olabileceği vurgulanmıştır (Aydın, 2003: 56). Diğer yandan namus kavramı “sır, gizlilik” anlamlarını da içermesinden dolayı “Türkçe’de kişinin aile şerefine saygınlığı ve dokunulmazlığı, iffet ve haya duygusu, doğruluk ve dürüstlük” anlamlarında kullanıldığı olasılığı akla gelmektedir. İslam ahlak kaynaklarında ise “ırz, iffet, haya” kavramları namus kavramıyla özdeş kavramlar olarak nitelendirilmektedir.

Köroğlu’na göre ise “dini ve kültürel açıdan namus, kadın için cinsel davranışa ilişkin gelenek görenek ve inançtan kaynaklanan cinsel saflık ve korunmayı ifade eden; erkek içinse başkalarının namusuna el uzatmamak ve kendi ailesinden olan kadınların namuslarını özenle korumak” anlamına gelmektedir (Köroğlu, 2014: 406). Bu noktada İslami kaynaklarda ifade edilen Hz. Yusuf kıssasından bahsetmek önem arz etmektedir. Ateş (2017: 285) ele aldığı çalışmasında İslam’ın iffet ve namus kavramlarına Hz. Yusuf üzerinden dikkat çektiği, ancak müfessirlerin erkek egemen bakış açısıyla hareket ederek, namus kavramına cinsiyetçi bir anlam yükledikleri üzerinde durmaktadır. Nitekim, bahsedilen kıssadan hareketle namus kavramının sadece kadına has bir kavram olmadığı,

günümüzde anlaşıldığı şekli ile cinsiyetçi bir yapı içermediği anlaşılmalıdır. Ancak kadın bedeni üzerinden yapılan tanımlamalar namusun sadece kadına ait bir olgu olduğunu kültürel anlamda da beslemiştir. Bu anlamda algılanan namusun, cinsiyetçi bir anlam ihtiva ettiği, aynı zamanda çalışmanın ileriki bölümlerinde de ele alınacağı üzere namusun cinsiyetçi bir yapı ihtiva etmesinden kaynaklı cinayet nedeni olabileceği göz ardı edilmemesi gereken bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır.

Namusun sözlüklerdeki anlamlarına bakıldığında; Oxford sözlüğünde, “ahlaki olarak doğru olanın bilinmesi ve uygulanması yetisi” , TDK sözlüğünde ise “bir toplum içinde ahlak kurallarına ve toplumsal değerlere bağlılık, iffet” olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2021; Jafri, 2008; akt.Çetin, 2014). Bu noktada sorulacak sorulardan bir diğeri ise namusun; doğruluk, dürüstlük kanun anlamlarını içerirken nasıl oldu da kadın bedeni ve cinselliği ile ilişkili bir kavram haline geldiğidir? Namus kavramı sadece kadına özgü algılanması gereken bir kavram mı? Gibi sorular başta olmak üzere, kavramın kadın bakış açısıyla ele alındığında patolojik sonuçları doğurmasının nedenlerini de tartışmak önem arz etmektedir.

Kelimenin Yunancadan dilimize geçmiş olmasından hareketle, bir kelimenin başka bir dile geçmesiyle kültürel unsurları da beraberinde taşıdığını ifade edebiliriz. Antik Yunan’da kadın figürünü incelediğimizde; kadın, zayıf-güçsüz olarak kabul edilmekle birlikte, erkek ve kadın arasındaki fiziksel farklılıklar, toplumsal düzeyde karakter ve iradede erkekten aşağı olarak nitelendirilmesine neden olmuştur. Sırf bu nedenlerle kadınlar, kültüre ait olma noktasında yetersiz ve zayıf yaratılışlı olarak tanımlanmışlardır (Kieckhefer, 2004: 283). Bu bağlamda Antik Yunan’da namus’un tanımlanış şekline, toplumsal yapısına dikkat ettiğimizde; kadının, ikincil olarak nitelendirildiğini, köle olarak çalıştırıldıklarını, bedeni üzerinden tanımlandığını da görebiliyoruz. Şayet o

toplumsal yapı içerisinde bir kadının ikincil nitelendirilmesi bir kural ise bu durum başka bir kültür açısından da böyle bir değerlendirmeyi içermeyebilir. Diğer yandan namus kavramı, Türk toplumunda; töre, bekâret, kadın bedeni ve cinselliği gibi unsurlarla tanımlanabilmektedir. Bahsedilen kavramların her birini ayrı ele almak konunun sınırını genişletecek olduğundan bu kavramlar çalışma içerisinde detaylı şekilde ele alınmayacak, konu namus özelinde sınırlandırılacaktır. Özellikle namus kavramının kadın bedeni üzerinden tanımlanışına bir alt başlıkta değinmeye çalışılacaktır.

3.1. Namus Kavramının Sosyolojik Kökeni

Namus kavramının ataerkillik ile ilişkisinin ele alınması bu noktada önem arz etmektedir. Friedrich Engels Morgan ve Bachofen'in araştırmalarından hareketle ele aldığı Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni'nde, "bütün kurallardan yoksun cinsel ilişki" ifadesiyle, göçebe topluluklar halinde yaşadığı dönemdeki cinsel ilişkiyi kast etmektedir (Engels, 2019). Ana yerli toplumlarda, kadınlar birden fazla erkekle beraber olabilmekte, tekeşlilik bulunmamaktaydı. Anaerkil süreçten ataerkil sürece geçildiği dönem, ele aldığımız namus olgusunun da ortaya çıktığı bir dönem olmuştur. Anaerkil düzende kadınlar iki başlı evlilik adıyla, tek bir erkekle geçici ya da süreli evlenebilmekteydi. Bunun kadın için avantajı ekonomik sebeplerken, erkek için avantajı ise dönemin evlenme yasaklarından dolayı kadın sayısının erkeklere nazaran az olmasından kaynaklanmaktaydı. Tüm bu olgular ataerkilliğe geçişin de dinamikleri olmuştur. Ataerkil dönemin en önemli dinamiklerinden biri, mülkiyetin ortaya çıkması ile ana hukukunun yerini ata hukukunun almasıdır. Mülkiyetle beraber sahiplik arzusuna sahip olan erkek, mirasın bölünmemesi adına, iktidar aşkını ve neslinin devam etmesi isteğini de içselleştirmektedir. Babalık duygusunun ortaya çıkması, kıskançlık, neslin korunması arzusu, evlenilecek kız da kızkılık aramak, evlilik dışı cinsel ilişkinin kötü olarak nitelendirilmesi gibi unsurlara dikkat

edilmeye başlanmıştır (Russell, 2014: 13-26) Bu görüşlere literatürde karşıt görüşlerin de bulunduğu görülmektedir. Sigmund Freud; ataerkilliğin, tarihin ilkçağından beri var olduğunu, ailelerin değişim süreçlerinde ruhsal unsurlara dikkat edilmesi gerektiği üzerinde durmaktadır.

Gücün mülkiyet ile ilişkilendirilmesi, erkeklerin mülkiyet ve savaş aletlerine sahip olmaları ile birlikte kadın üzerinde hâkimiyet kurmalarına sebep olmuştur. Bir diğer ifadeyle; kadınların doğurganlık vasfına sahip olmaları, erkeğin sahip oldukları mülkleri kendi soyundan olan çocuklara aktarma-larına yardımcı olmaları gibi nedenlerle kadın da bir ekonomik değer taşımaya başlamış, dolayısıyla erkeğin mülkiyeti altına girmesine sebep olmuştur. Aynı zamanda erkekler, çocuklarının kendilerinden olduğuna emin olmak adına kadınların bedenlerini cinsel denetime tabi tutmuşlardır (Hamzaoğlu & Konuralp, 2009: 227; Doğan, 2016). Tüm bu beklentiler kadının, aslında erkeğin iktidar çıkarına hizmet etmesi noktasında değerli atfedilmesine, dolayısıyla erkeğin kadının bedenini koruma görevi üstlenmesine sebebiyet vermiştir. Ataerkil yapıda namus, kadının taşıdığı temel değer iken, erkeğin koruması gereken, değerli olan olarak nitelendirilmektedir. Dolayısıyla kadının temel görevi namusunu (algılanan haliyle bekâretini korumak, erkeğin soyunu karıştırmamak) korumakken, erkeğin yükümlü olduğu şey ise bu namusu korumak ve denetim altında tutmaktır (Aylin, 2015: 38-40). Bu açıdan bakıldığında ataerkil düzen kadına olduğu kadar, erkek bedenine de sınırlar getirmekte “sert, sağlam, başarılı, güçlü, çok para kazanma, kadın gibi davranmama, ağlamama ve hasta olmama gibi değerleri yüklemektedir” (Odabaş, 2013: 209). Bu noktada ataerkilliğin aslında “kadını olduğu kadar erkeği de baskıladığını” ifade eden Atay’a katılmamak mümkün gözükmemektedir. Connell’in (2017) erkeğin iktidarla ilişkilendirilmesinden hareketle ürettiği “hegemonik erkeklik” kavramı da bu noktada önemlidir. Hegemonik erkeklik bir iktidar dili olmakta, bu durumdan meydana gelen baskının ise ilk durumda hedefi kadın olmaktadır.

İkincil ve dolaylı olarak ise içsel bir etkiyle erkek de kadınlar kadar içinde bulunduğu durumdan muzdarip olabilmekte aynı zamanda toplumsal avantajlarının bedelini ödemektedir.

Batı Avrupa'da ise bedenle ilgili araştırmalar iki temel parametre ortaya koymuştur. İlki gelenek ve kanunların yönlendirdiği düşünülen beden, ikincisi ise dine, topluma ve kültüre aykırı işlenen suçların gerçekleştirildiği iktidara karşı araç olarak kullanılan beden olarak sınıflandırılmaktadır. Her iki parametrede de cinsellik denetim altına alınmaktadır. Evliliğin kurumsallaşması, sanayileşme ile meydana gelen iş bölümü ile doğurganlık, nüfus politikalarının denetimi altına alınan bir olgu olmuştur. Bu sayede evlilikte kadının görevi erkeğin cinsel hazzını karşılmasına yardımcı olmaktır. Bedenini kocasına sunmayan kadın ahlaksız olarak nitelendirilebilmektedir. Bunun gerekçesi ise dini, kültürel ve biyolojik bir görev olarak görülmesidir (Matthews-Griecon, 2008: 139-155; akt.Öztürk, 2012: 62).

3.2. Toplumsal Cinsiyet ve Namus

Namus kavramı, kadın ve erkekler açısından farklı algılamaları ve anlamları içerebilmektedir. Bu noktadan hareketle toplumsal cinsiyetin ne olduğu, erkeklik ve kadınlığın neyi ifade ettiği, toplumun, cinsiyetlere ait olarak kodladığı rollerin ve davranışların, namusa yönelik algılara yönelik cinsiyetçi yaklaşımın dinamiklerinin neler olduğu, sorulacak önemli sorular arasında olduğu ifade edilebilir.

Cinsiyet ve toplumsal cinsiyeti tanımlayacak olursak; sosyal bilimlerde cinsiyet, kişinin biyolojik durumunu ifade ederken, toplumsal cinsiyet ise kişinin biyolojik durumuna yönelik oluşturulan sosyal ve kültürel kazanımları ifade etmek için kullanılmaktadır. Toplumsal cinsiyet olarak Türkçeleştirilen "gender" kavramı 1960'larda feminizmin kadınların kültürel haklarını savunan ikinci dalga

hareketin benimsediği bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada insana dair her şey sosyalleşme sürecinde öğrenilen, toplum tarafından öğretilen, kültürel inşalar olarak ifade edilmektedir. Cinsiyetin tamamen kültüre indirgenmesi ise post modern dönem feminist kuramcıları tarafından cinsiyetsizliğin savunulmasına sebep olmuştur (Amman, 2012: 16).

Namus, Türk toplumunda çokça değer içeren, geniş ve kapsamlı bir kavramı içermektedir. Toplumsal olarak namus kavramını irdelediğimizde, namus için yaşanacağı gibi ölünebileceği, gelinlikle çıkılan eve ancak kefenle dönülebileceği gibi inançları da bünyesinde barındırmaktadır (İnci, 2013: 286). Bu yönüyle erkeğin sahiplenme içgüdüğü, toplum tarafından kadını korumaya yönelik kodlanmaktadır. Bu açıdan göz ardı edilen ve olması gereken öğretilerden biri ise bireyin neyi kimden koruduğunun net bir sınırla çizilmesidir. Nitekim birey koruma içgüdüleriyle hareket ederken en büyük zararı kendisinin verdiğinin farkına varmamaktadır. Cinsiyet fark etmeksizin bireylerin kişisel alanlarını koruyabileceklerine dair inanç yaygınlaştırılmalı, koruma gerekçesiyle işlenen cinayetler meşrulaştırılmamalıdır.

Akkaş ve Uyanık (2016) “Kadına Yönelik Şiddet” adlı makalesinde, ataerkil sistemin ve topluma hâkim olan cinsiyet rollerinin, kadın üzerinde bir hâkimiyet kurduğu, dahası kadını ev yaşamına hapsettiği üzerinde durmuştur. Namus olgusu olarak nitelendirilen kadının ev içine mahkûm edildiği, erkeğin kadını malı gibi gördüğü, kadını yalnızca anne ve eş görevlerini üstlenmelerine mecbur bırakıldığı ifade edilmektedir. Bu söylemin doğru yanları olmakla beraber, tartışmaya açık ifadeleri de içerdiği açıktır. Nitekim Demircioğlu (2019) “Günümüz Türkiye’sinde Ev Hanımları ve Sorunları” adlı çalışmasında kadınların mecbur, mağdur, mahkûm olabilecekleri gibi mutlu, titiz, baskın, adanmış olabileceklerini de bulgularında ifade etmiştir. Bu noktada kadınların tercih

hakkının olmadığı, bastırıldığı yönündeki genellemelerin duruma özgü değişebileceğini ifade edebiliriz.

Türk Aile Yapısı Araştırması (2016) verilerine göre hane de karar alıcıların oranına baktığımızda ev düzeni, alışveriş, komşularla ilişkiler gibi konularda kadınlar söz sahibiyken, evin seçimi, çocuklarla ilgili konular, tatil gibi kararların alınmasında ise erkeklerin daha baskın bir rolü olduğu görülmektedir. Tatil ve eğlence konusunda ha-nelerin %72'sinde erkeğin kararı etkili iken ev düzeninde %78 oranda kadının kararının baskın olduğu görülmektedir. Dolayısıyla kadınların hapsedildiği yönündeki keskin yargı kabul edilebilir gözükmemektedir.

Günümüz Türkiye'sinde namus kavramı, hem kadınlar hem de erkekler için kullanılabilir. Kadın bedeni üzerinden tanımlanmadığı durumlarda, bir kişinin toplumsal olarak belirlenmiş kadınlık ve erkeklik kalıplarına ne derece uyduğunu ifade etmektedir. Kadın namusu ile erkek namusu arasında toplumsal cinsiyete dayalı cinsiyetçi bir yapı hâkimdir. Namuslu memur denildiğinde, çoğu kişinin aklına işini dürüst icra eden bir erkek gelirken, namuslu kadın denildiğinde kadının dürüstlüğünden ziyade bedenini ve cinselliğini koruması ile ilişkilendirilmektedir (Şenel, 2014, s. 18). Bu ikilem her iki cins içinde ahlaki bir anlam ve toplumun sosyal uyumuna zarar verici bir nitelik taşımaktadır (İnci, 2013: 284).

3.3. Türkiye'de Namus Olgusunun Sosyolojik Boyutu

Namus; kişilere yüklenen toplumsal cinsiyet rolleri, yaşı, hayatını sürdürdüğü yerleşim yeri, eğitim seviyesi, aşiret ve akrabalık ilişkileri gibi farklı değişkenlerin etkisi altında algılanıp, yaşamlarında bir noktada konumlandırılmaktadır (Şenel, 2014). Sosyolojik manada bir davranışın kural haline gelebilmesinin şartı, kişiler arasında ortak bir uzlaşma sağlanması ve kültürel arka planda değer atfedilecek

nitelikte olmasıdır (Arslantürk ve Amman, 2012: 255). Dolayısıyla her kavram gibi namus kavramının algılanması da bir toplumun genel kabullerine bağlı olmaktadır. Ayrıca bu bağlamda namus kavramı bireyselden çıkarak toplumsal bir olgu haline gelmektedir.

Namusun Türkiye toplumunda, kadın bedeni ve cinselliği üzerinden şekillendiği yapılan çalışmalar üzerinden görülebilmektedir. Modern liberal devletin hâkim olmasıyla beraber kadının alanı olarak tanımlanan özel alanı hukuki düzenleme dışında tuttuğu, kadını erkeğin hâkimiyet ve tahakküm alanına bırakmakta olduğu görüşü savunulmaktadır (Mackinnon, 2015). Amman (2012) sosyal hayatta kamu ve özel alan ikiliğine neden olan ve kadının erkek kadar kamusal alanda olması gerektiğine inanan modernite düşüncesinin, geleneksel cinsiyet farklılıklarını ortadan kaldırıyor gibi görünürken yeniden üretiyor olmasının ilginç olduğunu ifade etmektedir. Ekonomik alanda erkek kadar üretime dâhil olan kadının toplumsal işlevlerinden azade ederek sevgiye, cinselliğe ve çocuk bakımı ile ilgilendirile hale getirmek ve ailenin yer aldığı bir özel alan oluşturmak (cinsiyet ayrımını yok eder gibi yaparken yeniden üretmek) moderniteye has bir olgudur. Modernitenin yıkma ve yeniden üretimi, feminist mücadelenin de temelini oluşturmaktadır.

Diğer yandan namus kavramına Türkiye toplumunda kültürel anlamda kadın üzerinden bir tanımlama getirilirken, sosyo-demografik boyutlarda da farklılıkların olabileceği görülmektedir. Bu noktada, namusun algılanış biçimleri sosyolojik olarak değerlendirilmeye çalışılacaktır. Türkiye İstatistik Kurumu (2019) verilerine göre öldürülen kadınların %39’u eşi, ayrıldığı eşi ve erkek arkadaşı;%33’ü tespit edilemeyen kişiler;%24’ü ise babası, oğlu ya da bir akrabası tarafından öldürülmektedir. Namus cinayetlerinin nedeni kadının bekâretinin korunması gerektiği düşüncesi olmayıp, esasen kültür ve geleneklerin kadınlar için koyduğu kurallara uyulmaması olduğu görülmektedir.

Hatta kadının bu kurallara uymak istemediğini ifade etmesi dahi kimi zaman bu cinayetlerin işlenmesine neden olabilmektedir. Böylece erkeklere itaat etmemenin bu cinayetlerin temel nedeni olduğu ifade edilmektedir (Akkoç, 2003: 88).

BM Nüfus Fonu ve Nüfus Bilim Derneği “Türkiye’de Namus Cinayetlerinin Dinamikleri” (2005) raporunda ailenin ve özellikle kadınların namusunun erkeklerin kontrolü aracılığı ile tanımlanması düşüncesinin kadınların kamusal alandan dışlanmasına neden olduğu vurgulanmaktadır. Çalışma namus cinayetlerine ve namusa aykırı olduğu düşünülen davranışların cezalandırılmasını yasallaştıran namus algıları ile ilgili bilgileri bir araya getirmiştir. Kadın ve kadının bedeni odaklı namus anlayışı, namuslu erkek ve kadının yapması gereken davranışlar ve diğer namus algılamaları şeklinde kategorize edildiği görülmektedir. Katılımcılar, kadının erkeğin namusu olduğunu, kadının gülmemesi, çok gezmemesi, evi ile ilgilenmesi gerektiğini düşünmeleri yanında; vatanın ve kadının aynı zaman da kutsal olduğunu düşündüklerini ifade etmişlerdir. Erkeğin yaşama sebeplerinden biri de kutsal gördüğü, toprak ve kadını koruma isteğidir. Bu noktada erkekler kendilerini koruyucu pozisyonda tanımlarken, kadını korunması gereken bir alan olarak görmektedirler. Araştırma, kadın ve kadın bedeni odaklı namus anlayışının çoğunlukla kırsal alana ait bir sınıflandırma içerirken, diğer namus algılamaları şehirli, eğitilmiş ve meslek sahibi kişiler tarafından değerlendirildiğini vurgulamaktadır. Çalışmanın İstanbul, Batman, Adana ve Şanlıurfa’da gerçekleştirilmesi dolayısıyla, kent ve kır ayrımının çok net yapılamayabileceğini ifade edebiliriz.

Türkiye’de namus olgusunun sosyo-demografik özelliklere göre dikkat çeken detaylarından biri göç ile birlikte kültürel unsurların, davranışların ve alışkanlıkların kişilerle beraber taşınır olmasıdır. Türkiye’de köyden kente göç ile

birlikte namus gerekçesi ile işlenen cinayetler kentlere taşınmıştır. Şehir yaşamında yerleşme ve eğitim düzeyinin artış göstermesiyle beraber namus anlayışı değişiklik gösterse kavramın özü varlığını korumaya devam etmektedir (Tahincioğlu, 2011; Şimşek, 2001).

Emniyet Genel Müdürlüğü ve Jandarma Genel Komutanlığı 81 ilde işlenen cinayetler içinde namus ve töre cinayeti olarak değerlendirilen cinayetleri saptamışlardır. “Töre ve Namus Cinayetleri Raporu” verilerine göre cinayet olaylarının %29’u namus bahanesiyle işlenmekte olduğu görülmektedir. Bölge açısından veriler incelendiğinde, %19 Marmara,%19 Ege bölgesinin ilk sırayı paylaştıkları görülmektedir. Bu noktada hâkim algı olan namus cinayetlerinin daha çok Doğu bölgelerinde işlendiği akla gelmektedir. Veriler incelendiğinde, failerin doğum yerlerinin %24 Doğu Anadolu, %21 Güneydoğu olduğu belirtilmiştir. Mağdurlar %20 doğu Anadolu bölgesinden, %49 19-25 yaş grubundandır (Emniyet Genel Müdürlüğü Asayiş Dairesi Başkanlığı, 2006). Yıldız Tahincioğlu (2010) namus olgusunun her ne kadar Ortadoğu ve Akdeniz toplumlarına özgü bir sorun olarak nitelendirilse de kadın bedeninin denetim altında tutulmasının evrensel bir sorun olduğunu vurgulamaktadır. Bu noktada dikkat çekilecek nokta sorunun namus mu yoksa algılanış biçimi mi olduğudur.

Bölgesel açıdan köy ve kent hayatının aşağı tabakalarında kadının namusu, korunduğu sürece olumlu, korunmadığı takdirde her saniye yitirilebilir görülmektedir. Şeref ve statü gibi geri kazanılmaz, kaybedildiğinde geri gelmediğine dair bir algıyı içermektedir. Namus ya hep vardır ya da kaybedildiğinde artık geri dönülmez bir şekilde yok olmaktadır (Tezcan M. , 2003: 13-14). Toplumun içselleştirdiği değer ve törelerin ihlali durumunda genellikle toplum tarafından yaptırımları içeren bir ceza sistemi devreye girmektedir. Dinen günah, toplumsal olarak ayıp, hukuki açıdan suç olarak nitelendiren olgular; toplumda kınama, ayıplama ve ötekileştirme gibi cezalara

maruz kalınlılabilmektedir. Bu cezalandırma derecesinin arttığı durumlarda ise bireysel veya meclis kararları ile öldürme olayı da uygulanan cezalar arasında yer alabilmektedir (İnci, 2013: 287).

Araştırmalara göre, cinayet işleyen mahkûmların %10'unun ailelerinin namusunu ve onurunu kurtarmak amacıyla cinayet işledikleri görülmektedir. Mahkûmların büyük çoğunluğu işledikleri suç, cinayet olarak nitelendirmezken, kendilerini onur savaşıçısı olarak gördüklerini ve bu eylem ile saygınlıklarını kazandıklarını ifade etmişlerdir (Köknel, 1996).

Bağlı ve Özensel de aynı şekilde Türkiye'de namus ve töre cinayetleri üzerine yaptıkları araştırmada, namus cinayeti işleyen 190 mahkûmla görüşmüşlerdir. Cinayeti işleyen kişilerin çevrelerinden nasıl tepki aldıkları sorulmuş, %42'si ailelerinin onayladıklarını, %74'ü ise çevrelerinden olumsuz tepki almadıklarını ifade ettikleri belirtilmiştir. Bu noktada toplumun cinayete olan bakış açısının durumdan duruma değişebileceği, kadın, aile, namus söz konusu olduğunda toplumun cinayeti içselleştirebileceği görülmüştür (Bağlı ve Özensel, 2011). Dolayısıyla güç ve iktidarı elinde bulunduran birey, bir başka kişinin yaşamını elinden alırken, diğer yandan iktidarını yeniden ürettiğini düşünerek hareket ettiği ifade edilebilir. Bir diğer araştırma olan Türkiye'de kadına yönelik aile içi şiddet araştırması (2015) erkeklerin namus cinayeti ile kadınları öldürmelerini toplumun normal karşıladığını verileriyle desteklemektedir. Ayrıca "cezaevindeki erkekler, devleti cinayet işlemiş olsa bile erkekleri yeterince korumadığı için eleştirdiklerini" ifade etmektedir. Cinayet gerekçesi olarak ise kadının erkeği aldatma şüphesi olabileceğini içermektedir.

Eğitim seviyesinin namus algısını nasıl etkilediği üzerine yapılan araştırmalara bakıldığında, üniversite öğrencilerine yönelik uygulanan araştırmalar olduğu görülmüştür. Araştırmalar kadına ilişkin "namus" anlayışı tutum ölçeği (Kinatö)'ni kullanmışlardır. Güneri ve Şen (2018) üniversite öğrencilerinin

namusa yönelik algılarını tespit etmeye çalıştıkları araştırmalarında, namusun yaşanılan yer büyüdükçe(kent) namus algısının daha olumlu bir algılamayı içerdiği bulgusuna ulaşılmıştır. Diğer bir sonuç ise anne babanın eğitim düzeyi ile namus anlayışı tutumları arasında pozitif bir ilişki saptanmasıdır ve kardeş sayısının azalmasıyla namus algısının olumlu bir hal almasıdır. Anne babanın eğitimi, toplumsal cinsiyet eşitliğinin, olay ve olgulara bakış açısının çocuğa sosyalleşme sürecinde verilmesi noktasında önemli görülebilir. Aile içi eşitlikçi yaklaşım namus algısının olumlu algılanmasını artırıcı faktörlerden biri olmaktadır. Çalışmada sonuç olarak eğitim düzeyinin artmasıyla beraber toplumun cinsiyet rollerini daha iyi algılaması, toplumsal cinsiyet eşitliği ve adil davranışların kadına olumlu biçimde yansımalarının sağlanabileceği ifade edilmektedir (Gürsoy, 2009; Güneri ve Şen,2018; Vural & Körpe, 2018; Şanlı, 2017).

Namus ve ilgili çalışmaların çoğunlukla kadın ve kadının bedeninin hâkimiyet ve baskı altına alındığı fikrinden hareketle gerçekleştiği üzerinde durulmaktadır. Namusun cinayet gerekçesi olarak kullanılması noktasında ise toplumun sosyolojik yapısı üzerinden değerlendirmelerin hâkim olduğu, ancak kişilerin psikolojik yönlerine sınırlı bir değini olduğu görülmektedir (Yıldırım, 2018; Kolburan, 2017). Triphati&Yadav (2004) çalışmasında suçu işleyen kişinin içinde bulunduğu toplumun yanısıra, kişinin ruhsal durumu ve yaşamını elinden aldığı kişinin onun için ne ifade ettiğinin bilinmesi gerektiği üzerinde durmuştur. Şenel (2014) namus olgusunun kadın üzerindeki psikolojik etkilerini araştırdığı araştırmasında, namusun kadın üzerinde psikolojik şiddet aracı olabileceği bulgusuna yer vermiştir.

3.4. Türkiye’de Namus Olgusunun Hukuki Boyutu

Sosyolojik zeminde gerçekleşen olay ve olguların suç ve anomi durumlarını içerdiğinde hukuki boyutunu incelemek, toplumda üretilen davranış ve kültürün

yasalar yoluyla beslenmesi noktasında önem arz etmektedir. Bu başlık altında hukuki düzenlemelerin namus adı altında işlenen cinayetlere dair uygulamaları, caydırıcı mı yoksa teşvik edici nitelikte mi oldukları tartışılacaktır.

Çok eski dönemlerden beri var olan kadına yönelik şiddetin bir türü olan namus bahanesiyle işlenen cinayetler, 21.yüzyılın başından itibaren dünyada gündeme gelmeye başlamıştır. Namus cinayetlerinin dikkat çekmesinin nedenlerine bakıldığında, küreselleşmenin ve göç hareketlerinin yaygınlaşması, kadın hareketinin öncüsü feminizmin güç kazanmasıdır. Bu nedenlerle farklı kültürlerle sahip kadınların maruz kaldığı şiddetin ortaya çıkarılması ve göç ile beraber göçmenler arasında namus adına işlenen cinayetlerin artışı Batının dikkatini çekmiştir (Ecevitoglu, 2012: 22).

Bu noktada Dünya’da ve Türkiye’de yapılan düzenleme ve kanunlara bakıldığında, CEDAW, 6284 sayılı kanun, İstanbul Sözleşmesi, Türk Medeni Kanunu, 765 sayılı Mülga Türk Ceza Kanunu ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun konu ile ilgili başlıkları ele almak yerinde olacaktır.

1970’li yıllarda ikinci dalga feminist hareketlerin toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini ortadan kaldırmaya yönelik girişimleri toplumsal cinsiyet kalıplarının dönüşümüne sebep olmuştur. Bu noktadan hareketle BM 1979 yılında kadınlara yönelik özel bir sözleşme olan “Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi”ni (CEDAW) düzenlemiştir. Sözleşme İnsan hakları beyannamesinin eksikleri olduğunu ve bu nedenle “kadının insan hakları” kavramının literatüre girmesine katkı sağlamıştır (Hamzaoglu & Konuralp, 2018: 78) Türkiye bu sözleşmeyi 1985 yılında imzalamıştır. Cedaw gölge raporunun ifadelerine baktığımızda töre cinayeti ve namus cinayetinin farklı olduğunu ifade etmektedir. Töre cinayeti namusa aykırı davranan kişinin aile meclisi kararı ile öldürülmesi, namus cinayeti ise bir erkeğin kişisel namusunun kadının eyleminden dolayı kirlenmesi gerekçe gösterilerek işlenen

cinayetleri kapsadığı vurgulanmaktadır (CEDAW Sivil Toplum Yürütme Kurulu, TCK Kadın Platformu , 2010) .

İstanbul Sözleşmesi, kadına yönelik şiddet ve aile içi şiddetin önlenmesi ve bunlarla mücadeleyle dair Avrupa konseyi sözleşmesidir. Namus ile ilgili maddeleri incelendiğinde, sözleşme 42.maddesi “Sözde “namus” adına işlenen suçlar da dâhil olmak üzere, işlenen suçlar için gerekçelerin kabul edilmemesi” şeklinde düzenlenmiştir. Sözleşme 12.madde olan genel yükümlülükler altında “Taraflar kültür, töre, din, gelenek veya sözde “namus” gibi kavramların bu sözleşme kapsamındaki herhangi bir şiddet eylemine gerekçe olarak kullanılmamasını temin edeceklerdir.” maddesini de düzenlemiştir. Sözleşmenin orijinal ismi “Europe Convention on Preventing and Combating Violence Against Women and Domestic Violence” (Kadına Yönelik Şiddetin ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Sözleşme) olmasına rağmen, Türkiye “Kadına Yönelik Şiddetin ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Sözleşme” şeklinde onaylamıştır. Bu noktada “ev içi”nin “aile içi” olarak çevrilmesi sözleşmenin varlığına ve uluslar arası hukuka aykırı kabul edilmektedir (Kırbaş Canikoğlu, 2015: 366). Türkiye’de Cedaw, İstanbul sözleşmesi gibi uluslar arası sözleşmelerin aileleri yıktığı yönündeki gerekçelere bakıldığında; dinin, kültürün, hakim aile yapısının yok sayılması ve Batılı aile tiplerinin Türkiye’ye entegre edileceği yönünde bir algıyı içerdiği görülmektedir. Bu noktada İstanbul sözleşmesinin 3. maddesinde şiddetin tanımının kapsamlı (fiziksel, psikolojik, cinsel, ekonomik) yapılması da bir eleştiri konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Gültekin (2013) çalışmasında, sözleşmede 18 yaşından küçük kişilerin de kapsama dâhil edildiğini ve bir babanın kızını uygunsuz bir durumda gördüğünde müdahale edememesine sebep olacağını vurgulamaktadır. Bu görüşe kısmen katılmakla beraber, 6284 sayılı kanun gereğince kararların duruma özgü verildiği düşünüldüğünde, babanın çocuğuna iyi niyetli önerilerinin kapsama girmediği, bu tür bir uygulama olmadığını ifade

etmek gerekmektedir. KADER eski başkanı Çiğdem Aydın ise sözleşmeyi kabul etmeyen tarafların eleştirilerine karşı şu ifadeleri belirtmiştir: “...Bize ait bir şey olduğu için adı İstanbul Sözleşmesi. Bunu BM’den ya da AB’den almadık. Bizzat Türkiye kendi verileri ile ve kadın örgütlerinin alandan gelen bilgileri ile hazırlandı. Dışarıdan gelen bir sözleşme değildir.” (Özgür, 2020).

Öte yandan ailelerin yıkılma nedenlerinden biri de şiddetin ve olumsuz ilişkilerin hakim olmasıdır (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2014). Bu nedenle şiddetin özel alanda gözardı edilmesi görüşü özel alanın politik olduğu tartışmalarını beraberinde getirmiştir. Bu açıdan bakıldığında patolojik unsurlar barındıran aile yapısının iyileştirilmesi görüşünü savunmakla beraber; din, kültür ve namus gerekçeleri ile uygulanan şiddetin, aile üyelerini toplumsal davranışlar anlamında besliyor olsa dahi aileyi içeriden yıktığının da açık olduğunu ifade etmek gerekir. Kadına; baskıya, şiddete tahammül etmesi değil, erkeğe; baskı ve şiddet uygulamaması öğretilmesi gerekmektedir.

4320 sayılı Ailenin Korunması Kanunu kadın yerine ailenin korunmasını içermesinden dolayı erkek egemen Meclis’ten geçemeyeceğinden ötürü, Ailenin Korunması Hakkındaki Kanun ismini aldığı tezi savunulmuştur (Kırbaş Canikoğlu, 2015). Bu kanun aile içi şiddete dair bilincin artırılması noktasında kırılma noktası olarak nitelendirilmektedir. Kanun öncesinde şiddet uygulanan kadın evden ayrılmak zorundayken, kanun sonrasında erkek evden uzaklaştırmaya başlamıştır. Bir diğer kırılma noktası ise 2006/17 Sayılı Başbakanlık Genelgesi’dir. Genelge de çocuk ve kadınlara yönelik şiddet hareketleri ve töre/namus cinayetlerinin önlenmesi için alınacak tedbirler düzenlenmiştir.

Namus cinayetleri hususuna dair Türk Ceza Kanunu düzenlemelerine baktığımızda 765 sayılı eski Türk Ceza Kanunu’nda kadın edilgen bir pozisyonda tanımlanmıştır. 765 sayılı kanunda “kız almak” “namusunu kurtarmak” gibi ifadelerin suçun indirim nedeni sayıldığı görülmektedir. Kaçırılan veya tecavüze

uğrayan bir kadının evli olup olmaması, kızlık zararının bozulup bozulmamasına göre farklı cezalar öngörülebilirdi. Bu noktada kadın bedeninin sahibi olarak değil, kadının bedeninin sahibi olarak gören ataerkinin hâkimiyeti altında olduğu görülmektedir. Tüm bu süreçlerden sonra, Türkiye’nin üye olduğu CEDAW vb. uluslararası sözleşmeler, AB uyum yasaları ve Türkiye’deki kadın hareketlerinin eleştirileri ve katkıları ile Türk Ceza Kanunu değiştirilmiştir (Berktay, 2015; akt. Hamzaoğlu ve Konuralp, 2018: 79).

5237 sayılı Türk Ceza Kanunu ise 2005 yılında yürürlüğe girmiştir. 82.maddesinde töre saiki ifadesiyle işlenen cinayetin ağırlaştırıcı bir neden olduğu belirtilmiştir. Ancak haksız tahrik indirimini konu alan 29. maddesine atıfla ceza indirimleri namus cinayetlerinde de uygulanmaktadır. Buna karşılık CEDAW Komitesi, namus bahanesiyle işlenen cinayetlere dair kaygılarını belirtmiş, özellikle Türk Ceza Kanununda haksız tahriki düzenleyen 29. maddenin namus cinayetlerinde uygulamadan çıkartılmasına yönelik önerilerde bulunmuştur (Hamzaoğlu ve Konuralp, 2018, s. 80).

Töre saiki ve namus saiki arasındaki farka baktığımızda, töre saikiyle insan öldürme Türk Ceza Kanunu’nun 82. maddesinde düzenlendiği görülmektedir. Fail suçun bu halini işlerken mağdurun töreye aykırı hareket ettiği ve töre kuralları gereği mağdurun hayatına son vermesi düşüncesiyle hareket etmektedir. bu nedenle töre saikiyle insan öldürme suçuna Türk Ceza Kanunu’nun 29. maddesinde belirtilen haksız tahrik indirimleri uygulanmamaktadır. Bunun temel nedeni ise, bireysel bir karardan ziyade kolektif kararı içermesidir.

Mahmut Tezcan (2003) namus cinayetlerinin tahrik nedeniyle birdenbire işlenen cinayet olmadığını, tam tersine daha öncesinde planlanan kasit içeren cinayet olduğunu belirterek, tahrik indirimi uygulanmaması gerektiğini savunmaktadır. Bu noktada hukuki düzenlemeler teşvik edici mi yoksa önleyici mi sorusuna

cevap aradığımızda, kişilere yönelik haksız tahrik indirimlerinin “ne de olsa 3 5 ay yatarım” gibi söylemlere zemin hazırladığı ifade edilebilir.

KSGM (2006) raporunda, Türkiye’de namus cinayeti işleyenlerin gerekçe gösterdikleri nedenleri dört ana sosyokültürel çerçevede sıralamıştır. Bunlar; ataerkil yapı ve değerler bütünü, hiyerarşiyi ve itaati kabul eden gelenek ve kültürün yaygınlığı ve sürekli yeniden üretiliyor olması, geleneksel geniş ailenin ve cemaat ilişkilerinin yaygın olmasının bireyin üzerindeki baskıya neden olması ve bu yapılanmaların resmi olarak kabul görmesidir. Resmi olarak kabul gören bu faktörlerin, aynı zamanda siyasal ve hukuki olarak uygulamaları da etkilemekte olduğu vurgulanmıştır.

Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığının töre ve namus cinayetleri raporunda ceza artırmanın caydırıcı olmadığı bireylerin cezadan kaçmak için kadınları zorla intihara sürüklediği veya 18 yaşından küçük bireylere bu suçtu işlettiğinden bahsedilmektedir. Dolayısıyla uygulanacak eyleme yönelik caydırıcı bir unsur olmadığı üzerinde durulmuştur (TBMM, 2008).

Türkiye’de olduğu gibi bazı toplumlarda bireysel ve lider odaklı cezalandırma fikri hala varlığını sürdürmektedir. Bu noktadan bakıldığında, namus cinayetlerinin aile meclisi kararı ya da aşiret kararı ile gerçekleştirildiği ifade edilmektedir. Olayın arka planına bakıldığında, dinin etkilerinin olduğu yönünde görüşün doğruluğunun irdelenmesi gerekmektedir. Çiğdem (2017: 104) namus cinayetlerini Türk ve İslam hukuku açısından değerlendirdiği araştırmasında, töre ve namusun dini ilgilendiren yönleri bulunduğunu ancak töre ve namusu bahane göstererek işlenen cinayetlerin din ile ilgisinin bulunmadığını ifade etmektedir. Nitekim İslam dini “Haksız yere bir kişiyi öldürmenin, tüm insanlığı öldürmek” gibi olduğunu değerlendirmektedir. Buradan hareketle namus cinayetlerinde dinin gerekçe gösterilmemesi gerektiği açıktır. Uluslar arası sözleşmelere yönelik eleştiriler de tam bu noktada ortaya çıkmaktadır.

Diğer yandan TBMM’nin “Töre ve Namus Cinayetleri ile Kadınlara ve Çocuklara Yönelik Şiddetin Sebeplerinin Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi” amacıyla kurulan komisyon raporunda, namusun cinayetlerinin coğrafi bir özellik gösterdiğini, Ortadoğu, Asya’nın güneyi ve doğu Akdeniz’de çoğunlukla olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca cinayetlerin tarihsel aşamalar göz önünde bulundurulduğunda tek tanrılı dinlerden önceki dönemlerde de işleniyor olması nedeniyle, dinleri namus cinayetlerinin nedeni olarak göstermenin tarihi bilgilere uygun olmadığına dikkat çekilmektedir (TBMM).

Amado, İlkaracan ve Bahçeci’nin ele aldığı çalışmaları incelendiğinde “Müslüman toplumlarda cinsel haklar” adlı çalışmalarında cinsel hakların ihlali, zorla evlilikler, namus suçları, süreli evlilikler ve bekâret testleri gibi uygulamaların İslami kaynaklara aykırı olduğu üzerinden durdukları görülmektedir. Bu tür uygulamaların din ile bağdaştırılmasından ziyade duruma özgü, yerel, kültürel ve toplumsal ve sosyal kaynakların çoğunlukla içinde bulunan topluluğun İslam’ı kabul etmesinin öncesine dayanmaktadır. Diğer yandan İslami olarak kabul edilen bu uygulamalar da bağlama göre farklılık içerdiği ifade edilmektedir. Türkiye örneğinin yanında Ürdün, Filistin, Pakistan ve Bangladeş’te de namus adına işlenen cinayetler “namus cinayeti” adı altında yasallaştırılmakta veyahut suçlara yönelik hafifletici ceza indirimleri uygulanabilmektedir. Çalışmanın bir diğer dikkat çekici ifadesi, sömürgeciliğe yönelik olmuştur. Sömürgeciliğin çoğulculuğu yok saymasından hareketle doğulu Müslüman olan toplumlar gerici ve medeni olmayan olarak kodlanırken, diğer yandan cinsel hakları sınırlandırıcı yasalar ve politikalar ürettiği vurgulanmıştır. Örneğin sömürgeleştirilen ülkelerde ayrımcı nüfus politikaları uygulanmaya başlandığı, namus cinayeti, tecavüz gibi cinsel hakların ihlal edilmesini meşru hale getiren ceza kanunları yürürlüğe sokulduğu üzerinde durulmuştur (Liz Erçevik, İlkaracan ve Kıymaz Bahçeci, 2020). Namus cinayetlerinin yalnızca Müslüman toplumlara özgü bir olgu olarak görülmesi de

bir o kadar yanıltıcıdır. Akbaba (2008: 336) çalışmasında doğu toplumlarına ait görülen namus cinayetlerinin Batı toplumlarında ihtiras cinayeti olarak tanımlandığını, birçok devletin temel özelliğini belirleyen özel mülkiyet kültürünün ve ataerkilliğin ayrılmaz bir parçası olduğunu ifade etmektedir. Kadına yönelik şiddet davranışının dili, dini, ırkı, bölgesi yoktur, kadına yönelik şiddet evrenseldir. Doğulu ve Müslüman toplumlara özgü bir olgu olduğu düşüncesi sürekli yeniden üretilmektedir.

4. SONUÇ

Bu çalışma namus ile ilgili olup; namusun tarihi, kültürel, dini, sosyolojik ve hukuki literatür taraması verilerini ve içeriklerini değerlendirmeyi içermektedir. Genel anlamda ifade etmek gerekirse, namus kavramı ile namusun cinayet gerekçesi olarak gösterilmesi başka durumları ifade etmektedir. Bu anlamda namus; toplumsal normları, toplumsal düzeni koruması açısından önemli olarak görülebilmekte ancak bu önem kavrama dair yanlış algıları, öğretileri düzenlediği takdirde de patolojik olabilmektedir. Her kavramda olduğu gibi toplumun düzeninin sağlanması adına namus gibi doğruluğu, dürüstlüğü, şerefi içeren bir kavrama ihtiyacı vardır. Ancak dürüstlük anlamını içeren bir kavram, nasıl olur da bir kişinin hayatını elinden almak için bir yol olarak gösterilebilir. Namusu için bir kişiyi öldüren bir kişi, bu eylemi gerçekleştirdiğinde namuslu olma vasfıyla bu hareketi gerçekleştirmektedir. Bu da toplumun namus algısı içerisinde, içinde olduğu çelişkiyi net bir şekilde gözler önüne sermektedir. Bu noktada “toplumsal namus bahanesiyle, kişisel namusunu öldürmek” veyahut “namus adına namustan vazgeçmek” şeklinde bir kavramsallaştırmadan söz edebiliriz. Bu ifadeden anlaşılması gereken; cinayet eylemini gerçekleştirirken toplumun beklentileri ve kültürel istekleri doğrultusunda kodlanan bireyin, olumsuz kodlanan namus algısıyla hareket ederken, aslında olumlu özellikler

içeren kişisel onur, şeref, iyilik gibi özellikleri yok sayarak kişisel namusunu öldürdüğü anlaşılmalıdır.

Diğer yandan kadına yönelik şiddet ve namus cinayetlerinin Doğu ve Müslüman toplumlara özgü bir olgu olmadığını vurgulamak gerekmektedir. Batılı toplumlarda ihtiras cinayeti, doğulu toplumlarda namusun gerekçesiyle işlenmiş cinayet olarak karşımıza çıkmaktadır. Erkeğin kadına yönelik uyguladığı şiddetin, kültürel, psikolojik ve sosyolojik birçok nedeni bulunmaktadır. Bu anlamda cinsiyetlerden bağımsız olarak, çatışma unsuru olarak görülmesi gereken ataerkil zihniyetin her iki taraf içinde olumsuz unsurlar barındırdığının kabul edilmesi gerekmektedir. Namus cinayetine varan şiddet olaylarında; kadın canından olurken, toplumun üyesi olan erkek de ataerkil zihniyetin kurbanı olabilmektedir. Çünkü toplumsal cinsiyet rolleri, erkeğe belirlenmiş rollere uyulmaması halinde kadını cezalandırmayı öğretmiştir. Somut olarak bakıldığında, kadın toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin eksi tarafında konumlanmıştır. Bu kilidin anahtarı ise yalnızca zihniyet değişimi ile gerçekleşebilmektedir.

Namus algısı sosyo-demografik özelliklere göre değişebilmektedir. Eğitim seviyesi arttıkça, namus olgusu daha olumlu bir seyir izlediği yapılan çalışmalarca desteklenmiştir. Hukuki düzenlemeler namus cinayetlerini teşvik edici mi yoksa önleyici nitelikte mi olduğu değerlendirildiğinde, her iki yönünün de olduğunu ifade etmek gerekmektedir. Günümüzde sözleşme ve kanunların tartışılma nedenleri ve eksik yönlerinin neler olduğuna dair görüşler çalışma içerisinde değinilmiştir. Buna ek olarak; ataerkil düzenin, toplumun her alanında olduğu gibi hukuk sisteminin de kuramına, uygulamalarına ve normlarına nüfuz ettiği, kadının hayatı ve bedenine dair vermiş olduğu kararları, erkek bakış açısı ile değerlendirip cezai yaptırımları bu bakış açısıyla belirlediği görülmektedir (Hamzaoğlu & Konuralp, 2018,s. 81). Bu bağlamda, eril kültürün üretimi olan bütün şiddete dair eylemleri aynı kategoride değerlendirip her birini

cezalandırmak yerine, Yargıtay, “kötü töre”, “iyi namus” ayrımı yaparak, kadına yönelik şiddet eylemlerinin bir kısmının normalleştirilmesine hizmet etmektedir (Doğan, 2016). Töre ve namus kavramının kanuni düzenlemelerde ayrı kabul edilmiyor olması da kadının aleyhine sonuçları doğurmasını beraberinde getirdiği görülmektedir. Sonuç olarak yaptırım konusunda caydırıcı olmayan cezaların suç oranlarını artırdığı ifade edilebilir (Yıldırım, 2018: 19).

KAYNAKÇA

- 765 SAYILI MÜLGA TCK. (2020, Aralık 8). <https://ceza-bb.adalet.gov.tr/mevzuat/765.htm> adresinden alınmıştır
- AİLE VE SOSYAL POLİTİKALAR BAKANLIĞI. (2014). Türkiye Boşanma Nedenleri Araştırması. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Yayınları.: Ankara.
- AİLE VE SOSYAL POLİTİKALAR BAKANLIĞI, KADININ STATÜSÜ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ. (2013). 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun ve İstanbul Sözleşmesi. Ankara.
- AİLE VE SOSYAL POLİTİKALAR BAKANLIĞI; Hacettepe Üniversitesi . (2015). Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması . Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Yayınları.
- AKBABA, Z. B. (2008). Töre, Namus ve Töre Saikiye Adam Öldürme. TBB Dergisi(75).
- AKKAŞ, İ. v. (2016). Kadına Yönelik Şiddet. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergis, 6(1).
- AKKOÇ, N. (2003). Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde Namus Adına İşlenen Cinayetleri Önleme ve Bu Konuda Toplumsal Duyarlılık Geliştirme. Atay, Uluğ, & Atak (Dü.), Sosyolojik ve Hukuksal Boyutlarıyla Töre ve Namus Cinayetleri Uluslararası Sempozyumu, Bildiriler. içinde Diyarbakır.

- AMMAN, M. T. (2012). Toplumsal Boyutlarıyla Cinsiyet- Sosyal Bilimsel Yaklaşımlar. Dini ve Toplumsal Boyutlarıyla Cinsiyet (Cilt 2). içinde İstanbul: EnsarYayınları.
- ATAY, T. (2019). Çin İşi Japon İşi. İstanbul: İletişim Yayınları .
- ATEŞ, A. (2017). Yusuf Suresi Bağlamında Müfessirlerin İffete Yaklaşımları. KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi , 285-320.
- AYDIN, F. (2003). Nâmûs/Nomos Cebrâil mi Tevrat Mı?“Bed’ü’l-vahy”Hadisindeki Nâmûs Kavramı Üzerine . Divan, 53-85.
- AYDIN, F. (2006). Namus. TDV İslam Ansiklopedisi (Cilt 32, s. 381-382). içinde Türk Diyanet Vakfı.
- AYLİN, N. (2015). “Kadın Bedeni ve Toplumsal İzdüşümleri: Sosyolojik Bir Bakış”. F. Z. Aydın, & D. Alptekin içinde, Kadın Bedeni ve İstismarı. İstanbul: Opsiyon Yayınları.
- BAĞLI, M., & ÖZENSEL, E. (2011). Türkiye'de Töre ve Namus Cinayetleri . İstanbul : Destek Yayınları .
- BERKTAY, F. (2015). Tarihin Cinsiyeti. İstanbul: Metis Yayınları .
- BM NÜFUS FONU VE NÜFUS BİLİM DERNEĞİ. (2005). Türkiye'de Namus Cinayetlerinin Dinamikleri . Ankara : BM Nüfus Fonu ve Nüfus Bilim Derneği.
- CEDAW Sivil Toplum Yürütme Kurulu, TCK Kadın Platformu . (2010). Türkiye'nin Kadına Karşı Ayrımcılığı Önleme Komitesi'ne Sunduğu Altıncı Periyodik Rapor İçin STK Gölge Raporu. Ankara.
- CONNELL, R. W. (2017). Toplumsal Cinsiyet ve İktidar. (C. Soydemir, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- ÇETİN, İ. (2014). Gelenek ve Modernite Arasında Son Dönem Kadın Cinayetleri . Sosyoloji Dergisi .
- ÇİĞDEM, R. (2017). Namus Cinayetlerinin Türk ve İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi. Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 12(2).

- DEMİRCİOĞLU, S. (2019). Günümüz Türkiye'sinde " Ev Hanımları" ve Sorunları . Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- DOĞAN, R. (2016). Namus, Töre ve Eril Şiddet. İstanbul: Ütopya Yayınevi.
- DOĞAN, R. (2016). Yargıtay Kararlarında Töre saikiyle öldürme suçu. Barolar Birliği Derneği(126).
- ECEVİTOĞLU, P. (2012). Namus Töre ve İktidar Kadının Çıplak Hayat Olarak Kuruluşu. Ankara : Dipnot Yayınları.
- EMNİYET GENEL MÜDÜRLÜĞÜ ASAYİŞ DAİRESİ BAŞKANLIĞI. (2006). Töre ve Namus Cinayetleri Raporu. Ankara.
- ENGELS, F. (2019). Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni. (M. Tüzel, Dü., & K. Somer, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- GÜLTEKİN, M. (2013). Aile Niçin Dağılıyor: Aile Politikaları ve İstanbul Sözleşmesi. Bursa: Aile Akademisi Derneği Yayınları.
- GÜNERİ, E. S., & ŞEN, S. (2018). Üniversite Öğrencilerinin Kadına Yönelik Namus Algısı Araştırması. Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi, 27(4).
- GÜRSOY, E. (2009). Üniversite Son Sınıf Öğrencilerinin Kadına İlişkin Namus Anlayışı ile İlgili Tutumları (Ankara Örnekleme). Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.
- HAMZAOĞLU, M., & KONURALP, E. (2009). Türkiye'de Kadına Karşı Şiddetin Sembolik ve Doğrudan Biçimleri: Namus Olgusu ve Namus Cinayetleri. Adli Tıp Bülteni, 24(3).
- HAMZAOĞLU, M., & KONURALP, E. (2018). Türk Hukuk Sisteminin Namusla İmtihani:Ulusal Mevzuat ve Uluslararası Düzenlemeler Açısından Namus Cinayetleri. Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi .
- İNÇİ, Ü. (2013). Basında Yer Alan Namus Cinayetlerinin Sosyolojik Analizi. Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi.

- JAFRİ, A. (2008). Honour Killing, Dilemma, Ritual, Understanding. New York: Oxford University Press.
- KIECKHEFER, R. (2004). Ortaçağda Büyü. (Z. Biliz, Dü.) İstanbul: Alkım Yayınevi.
- KIRBAŞ CANIKOĞLU, S. (2015). Kadınlara Yönelik Şiddetin ve Ev içi Şiddetin Önlenmesine Dair Ulusal ve Uluslararası Mevzuat (İstanbul Sözleşmesi ve 6284 sayılı kanun). Ankara Barosu Dergisi.
- KOLBURAN, Ş. G. (2017). Kadın Cinayetleri Konusunda Nedensel Bir Araştırma: Sahip Olma Güdüsü. Adli Tıp Bülteni.
- KÖKNEL, Ö. (1996). Bireysel ve Toplumsal Şiddet. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- KÖROĞLU, K. (2014). Kanun ve kültür: Töre kavramının hukuki ve sosyolojik bir analizi. Türkiye adalet akademisi dergisi(16), 405-440.
- LİZ ERÇEVİK, A., İLKARACAN, P., & KIYMAZ BAHÇECİ, Ş. (2020). Müslüman Toplumlarda Cinsel Haklar. Oxford Islamic Studies Online. içinde
- MACKINNON, C. A. (2015). Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru. İstanbul: Metis Yayınları.
- MATTHEWS-GRİECON, S. F. (2008). Eski Rejim Döneminde Beden ve Cinsellik. J.- J. C. Alain Corbin içinde, Bedenin Tarihi I (S. Ören, Çev., s. 139-188). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- MEVZUATI GELİŞTİRME VE YAYIN GENEL MÜDÜRLÜĞÜ. (2020, Aralık 8). 5237 Sayılı TCK. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237.pdf> adresinden alınmıştır
- ODABAŞ, S. (2013). İnternette Erkeklik, Cinsel Sağlık Politikası ve Ticareti. Doğu Batı Dergisi.
- ÖZGÜR, E. (2020, Aralık 31). İstanbul Sözleşmesi Hakkındaki Efsaneler ve Gerçekler. Teyitdosya: <https://teyit.org/istanbul-sozlesmesi-hakkındaki-efsaneler-ve-gercekler> adresinden alınmıştır

- ÖZTÜRK, N. (2012). Bir Beden Problemi Olarak Namus Kavramı ve Kadın Bedeni. Karaman : Karamanoğlu Mehmetbey Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- RUSSELL, B. (2014). Evlilik ve Ahlak. (E. Gürol, Çev.) İstanbul: Cem Yayınevi.
- ŞANLI, B. (2017). Üniversite Birinci ve Son Sınıf Öğrencilerinin Kadına İlişkin Namus Anlayışı ile İlgili Tutumları. Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü . Mersin.
- ŞENEL, D. (2014). Namus Olgusu ve Kadın Üzerindeki Psikolojik Etkileri . İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- ŞİMŞEK, S. (2001). The Disembedded Custom: Intrafamily Murders For Sexual Honor in Turkish Metropolises. U.Ü Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi .
- T.C. BAŞBAKANLIK Kadın Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü. (2006). Töre ve namus cinayetleri ile kadınlara ve çocuklara yönelik şiddetin sebeplerinin araştırılarak alınması gereken önlemlerin belirlenmesi amacıyla kurulan TBMM araştırma komisyonu raporu. Ankara: Can Ofset Matbaa.
- TAHİNCİOĞLU, A. N. (2011). Namusun Halleri. İstanbul: Postiga Yayınları .
- TBMM. (2008). Töre ve Namus Cinayetleri ile Kadınlara ve Çocuklara Yönelik Şiddetin Sebeplerinin Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan (10/148, 182, 187, 284, 285) Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyon Raporu . Ankara .
- TBMM. (2006). Töre ve Namus Cinayetleri ile Kadınlara ve Çocuklara Yönelik Şiddetin Sebeplerinin Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi. (10/148) Esas Numaralı Meclis Araştırması Önergesi.
- TEZCAN, M. (2003). Türkiye’de Töre (Namus) Cinayetleri (Sosyo-Kültürel Antropolojik Yaklaşım). . Ankara: Naturel Yayıncılık.
- TEZCAN, M. (2003). Türkiye’de Töre (Namus) Cinayetleri: Sosyo-Kültürel Antropolojik Yaklaşım. Ankara: Naturel yayıncılık.

- TRİPHATİ, A., & YADAV, S. (2004). “For The Sake of Honour: But Whose Honour? “Honour“For The Sake of Honour: But Whose Honour? “Honour. Asia Pacific Journal on Human Rights and the Law.
- TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU. (2020, Aralık 9). Ölüm İstatistikleri. TÜİK web sitesi: https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1068 adresinden alınmıştır
- VURAL, P. I., & KÖRPE, G. (2018). Üniversite Öğrencilerinin Kadınlık-Erkeklik ve Kadına İlişkin Namus Ölçeği Tutumu. Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi, 2(3).
- YILDIRIM, S. (2018). Türkiye’de Son 10 yılda İşlenen Kadın Cinayetleri Üzerine: Sebep, Sonuç ve Öneriler. Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 3(6).
- YILDIZ TAHİNCİOĞLU, N. (2010). Namus Olgusunun Bir Biyopolitik Olarak Düşünülebilirliği: Şanlıurfa. Akdeniz İletişim Dergisi.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

This study, which deals with the sociological and legal dimensions of honor, consists of four chapters. The firstly is the positive and negative definition of the concept of honor, considering that it is produced through society, how it emerges and its relation to gender, and sociological topics such as the change in perceived honor in a socio-demographic way. Then, the test of honor as a reason for murder and how the legal regulations affect the murders committed under the pretext of honor are discussed. Work; It covers historical, sociological and legal studies on the subject.

Honor; Gender roles attributed to individuals are perceived under the influence of different variables such as age, place of residence, education level, tribe and kinship relations, and are positioned at a point in their lives (Şenel, 2014). The condition for a behavior to become a rule in a sociological sense is to ensure a common consensus among people and to attribute value to the cultural background (Arslantürk and Amman, 2012: 255). Therefore, the perception of the concept of honor, like every concept, depends on the general acceptance of a society. Also, in this context, the concept of honor comes out of the individual and becomes a social phenomenon.

Today's concepts of honor in Turkey, can be used for both men and women. It expresses the extent to which a person fits the socially determined femininity and masculinity patterns when it is not defined on the female body. A gender-based, sexist structure prevails between women's honor and men's honor. When evaluated historically, the emergence of property, one of the most important dynamics of the patriarchal period, and the replacement of the main law by the ancestral law is one of the beginning dates of the perception of honor through the female body. Having the desire for ownership together with property, the man internalizes the love of power and the desire for his generation to continue in order not to divide the inheritance. All these reasons support the idea that the man is responsible for the honor of the woman

Method

In this study, the concept of honor in Turkey, sociological, legal and religious in order to achieve a sense of the literature was conducted. With the literature study carried out, it is aimed to create a conceptual framework and chronological perspective for the concept of honor. Research data were compiled using document analysis method.

The questions for which the research seeks answers are as follows:

1. What is honor?
2. Honor; How did it come to be a concept related to the female body and sexuality, while truth and honesty contain the meanings of law?
3. What is the reason why honor is generally defined over the female body? What are the dynamics of the sexist approach?
4. Does the honor perception varies according to socio-demographic characteristics in Turkey?
5. What is the relationship between gender and honor?
6. Are legal regulations on honor killings incentive or preventive?
7. What is the relationship between religion and honor? Can honor killings be associated with religion?

Conclusion

Examining the legal dimension of the events and facts taking place on the sociological ground when they include crimes and anomies is important in terms of feeding the behavior and culture produced in the society through laws. In addition, in the study, the practices of legal regulations regarding murders committed under the name of honor were discussed whether they were deterrent or incentive.

The concept of honor and showing honor as justification for murder refer to other situations. In this sense, honor; social norms can be seen as important in terms of preserving the social order, however, misperceptions about this

importance concept can be pathological if it regulates the teachings. As in every concept, society needs a concept that includes honesty, honesty, and honor like honor in order to maintain order in society. But how can a concept that includes the meaning of honesty can be shown as a way to take away a person's life. A person who kills a person for his honor performs this action with the quality of being honest when he performs this action. This clearly reveals the contradiction in the society's perception of honor. At this point, we can talk about a conceptualization of "killing personal honor on the pretext of social honor" or "renouncing honor in the name of honor".

As a result of the research, the notion of honor reproduced by the patriarchal system and modernity; It has been found that there are positive and negative aspects for men and women, honor killings are not peculiar only to eastern societies, and religion cannot be a reason for honor killings.